

ÜNİTE 1

Kompozisyon Bilgileri

Kompozisyonla İlgili Genel Bilgiler

Kompozisyon sözcük anlamı olarak farklı parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulan bütünü ifade eder. Kompozisyonun iki türü vardır: Yazılı ve sözlü kompozisyon. Yazılı kompozisyon, yazılı anlatım içinde bir bütünlük gerektirirken sözlü kompozisyon konuşma içinde bir bütünlüğü gerektirir. Sözlü kompozisyonun değişebilirliğine, esnekliğine karşın yazılı kompozisyon değişmez ve durağandır. Bu yönüyle daha kuralcı ve daha düzenli, üzerinde durup oluşturulan bir anlatımdır. Okur, yazılı bir metni tekrar tekrar okuyabilir; ancak yazar okurun tepkisini hemen göremez. Sözlü kompozisyonda etkileşim söz konusu olduğundan, konuşan, dinleyenlerin tepkisini anında alabilir ve kendini daha doğru ifade etme yollarını çeşitlendirir.

Kompozisyon salt bir yazı uygulaması değildir. Resim, müzik, heykel gibi sanat dalları ile çeşitli bilim dallarında parçaların bütünü oluşturacak bir düzende bir araya getirilmesi anlamına da gelmektedir.

Sözlü ve yazılı kompozisyonda bütünlük, güzellik, etki bırakma ve doğruluk vazgeçilmez kavramlardır. Bu kavramlar, kişiyi yazının kurallarına uymaya, belli bir yazım disiplini kazanmaya yönlendirir.

Dil Becerileri ve Bilgi Donanımı

Okul öncesinde ilk gelişen dil becerisi dinlemedir. Ardından konuşma becerisi gelişir. Dil becerisini geliştiren en önemli etkinlik okumadır. Okuma ile bir yandan söz varlığı genişlerken öte yandan da anlatım gücüne vakıf olunur.

Yazma yeteneğinin geliştirilmesine de okuma etkinliği büyük katkıda bulunur. İyi bir dinleyici bir yandan sözcüklerin kurallı söylenişleriyle kulak yeteneğini geliştirirken diğer yandan da tonlama ve vurgu ile sözcüklerin konuşmada etkili kullanımına tanık olur.

Yazılı Kompozisyon

Yazı en kısa tanımıyla duygu ve düşüncelerin çeşitli işaretlerle belirlenmesidir. Yazıya geçirmede kullanılan kelimeler, insanoğlunun yüzyıllardır yararlandığı temel iletişim aracıdır.

Yazının Önemi

Yazmak insana özgüdür ve belli bir bilgi birikimine, duygu yoğunluğuna ulaşan kişiler için insani bir gereksinimdir. Gündelik yaşamda dilekçe, özgeçmiş, rapor, seminer, teklif mektubu gibi yazıları iş gereği yazar insan. Çeşitli konulardaki görüşlerini, deneyimlerini, deneme, günlük, makale, hayal ve duygularını şiir, öykü, roman gibi ürünlerle yazıya döker.

Yazılı Kompozisyonun Oluşturulması

Kompozisyon yazma sürecinde konunun seçilmesi, sınırlarının çizilmesi, konuyla ilgili ana düşünce ile yardımcı düşüncelerin belirlenmesi önemlidir.

Konu

Konuşmada, yazıda, eserde ele alınan düşünce, olay veya durum konu olarak adlandırılır. Kompozisyonda üzerine yazı yazılan her şey yazma konusu olabilir. Bir özdeyiş, bir atasözü, bir deyim, birkaç dize, bir olay hatta bir sözcük konuyu oluşturabilir. Yazılı kompozisyonda konunun türlü yönlerden ele alınması gerekir. Üzerinde kompozisyon yazmamız için bize bir özdeyiş, dize veya atasözü verilmişse, öncelikle ne anlatılmak istendiği kavranmalı, düşünülmeli ve yorumlanmalıdır. Sözcüklerin farklı anlamlarını öğrenmek için temel kaynakların başında gelen sözlüklerden yararlanılabilir. Yine Türkçenin zengin söz varlıklarından olan atasözlerinden yararlanılarak anlatım güçlendirilebilir. Atasözleri doğruluğu, halkın yüzyıllar alan deneyimlerine dayanan, halkın sinama yanılma yoluyla bulduğu doğruları anlatan bir tür kalıplaşmış sözlerdir. Deyimler de atasözleri gibi anlatıma katkı sağlarlar. Deyimler anlatıma renk ve açıklık katan söz varlığı öğeleridir. Olgular, veriler, sorunlar da kompozisyonun bir parçasını oluşturabilir.

Konunun Sınırlandırılması

Bütün çalışmalarda dikkate alınması gereken bir özelliktir. Çalışmanın derecesine, araştırma sürecine, tasarlanan kapsama göre konu sınırlandırılmalıdır. Konunun çerçevesinin belirlenmesi ve sınırlarının çizilmesi en önemli noktadır. Başarılı olabilmek için konuyla ilgili üzerinde durulacak noktaları önceden belirlemek gerekir.

Ana ve Yardımcı Düşüncelerin Belirlenmesi

Konunun belirlenmesinden sonra yazının ana düşüncesini ve bu düşüncüyü destekleyecek, açıklayacak geliştirecek yardımcı düşünceleri bulma adımının atılması gerekir. Ana düşünce, yazarın iletmek istediği temel düşüncedir. Ana düşüncüyü ve temel düşüncüyü belirleme işi, yazmaya başlamadan önce duygu, düşünce üretme aşamasıdır. Yazar, yazıyı ana düşünceye ulaşmakta araç olarak kullanır. Yardımcı düşünce ise yazarın iletmek istediği temel düşüncüyü destekleyen yan düşüncedir. Konu ortak olduğu halde ana ve yardımcı düşünceler bireyseldir. Ana düşünce tek yardımcı düşünce birden çoktur. Yardımcı düşünceler ana düşüncüyü desteklemek durumundadır. Konu yazarın bir sorunu, bir düşüncüyü, bir bilgiyi yakalayıp sorgulamasıyla ortaya çıkardığı malzeme iken ana düşünce bu sorgulamanın yanıtıdır.

Kompozisyonda Plan

Plan bir işin, bir eserin gerçekleştirilmesi için uyulması tasarlanan düzendir. Yazar için yazmayı kolaylaştırdığı gibi okur için de okumayı kolaylaştırır ve okur ile düşünce bağının tez kurulmasını sağlar. Planlama ile gereksiz ayrıntılardan, tekrarlardan kaçınılır.

Plan Türleri

Kompozisyon yazımında üç tür plan uygulanabilir:

- Olaya dayalı plan
- Düşünceye dayalı plan
- Duyguya dayalı plan

Bir veya birkaç olayı konu edinen yazılı anlatım türlerine olaya dayalı plan uygulanır. Olaylar gerçekleşme anına ve neden sonuç ilişkisine göre yazı içinde değerlendirilir. Ancak olaylarla anlatılanlar arasında bir bağ kurulmalı, ana ve yardımcı düşüncelerle olaylar bütünlük göstermelidir. Kişi, yer-zaman, olay ve ileti bu planın vazgeçilmez unsurlarıdır. Sanatsal yazıların yanı sıra günlük, gezi gibi düşünce yazılarında uygulanan bu plan, herhangi bir soruna veya olguya değinirken de kullanılabilir. Genellikle öykü, roman, tiyatro gibi sanatsal yazıların hazırlanmasında olaya dayalı plan uygulanır.

Bakış açısının egemen olduğu, düşüncelerin işlendiği, kavramların ve sorunların tartışıldığı yazılarda düşünceye dayalı plan uygulanır. Düşüncelerin ele alınışında tümevarım yöntemi uygulanabileceği gibi tümdengelim yöntemine de başvurulabilir. Tümevarım özel olay ve durumlardan genel yargılar elde etme yöntemi iken, tümdengelim genel yargılardan, ilkelere özel yargılara, ilkelere ulaşmaktır. Makale, konferans, araştırma gibi bilgilendirici metinlerin hazırlanmasında düşünceye dayalı plan uygulanır.

Belirli nesne, olaya veya bireylerin iç dünyamızda uyandırdığı işlenişlerin heyecanların egemen olduğu, betimlemelerin yer aldığı yazılar duyguya dayalı plan ile yazılır. Bazı kaynaklarda şiirle özdeşleştirilir ve bu tür planda şiirin konusu, teması, işlenen duygular, söz sanatları, nazım türü gibi öğelerin yer alması beklenir. Önemli olan kompozisyonda bu duyguların okuyucuda iz bırakacak biçimde işlenmesidir. Yazının sonuna doğru duyguların yoğunluğunun arttırılarak, okuyucunun etkili bir sona hazırlanması, kompozisyonun başarıya ulaşmasını sağlar.

Planın Bölümleri

Bir düzen içerisinde tasarlanan ve planlanan yazılar,

- Giriş
- Gelişme
- Sonuç

bölümlerinden oluşur.

Bu bölümler kompozisyonda başlıklarla ifade edilmez, ancak uygulanan planla okuyucu konunun sunuluşundan tartışılmasına ve ana düşünceye ulaştırılmasına kadar adeta bir yolculuğa çıkarılır. Giriş, yazının başlangıç bölümüdür. Konunun ana hatlarıyla ele alındığı bu bölüm, özellikle düşünceye dayalı konularda kısa tutulur. Etkili yazılması okuyucuyu yazıya bağlar. Olaya dayalı olanlarda giriş bölümüne “serim” de denir. İlgi çekme bölümü olan giriş, çoğu kez bir paragraftır. Bazen iki, üç paragraf da olabilir.

Gelişme, konunun türlü yönlerden açılıp genişlediği, zenginleşip olgunlaştığı bölümdür. Yardımcı düşünceler bu bölümde ele alınır. Konuyla ilgili örnek verilecekse yeri gelişme bölümüdür. Olaya dayalı yazılar da gelişme bölümüne “düğüm” de denir.

Sonuç, yazının bitiş bölümüdür. Son söz bu bölümde söylenir. Düşünceye dayalı anlatımlarda bu bölüm, ana düşüncenin ifade edildiği yerdir. Hiçbir yoruma meydan vermeyecek şekilde açık ve anlaşılır yazılır. Düşünceye dayalı anlatımlarda bu bölüm, ana düşüncenin ifade edildiği yerdir.

Konunun Başlığı

Başlık bir yazının, bir kitabın bölümlerinin başına konulan ve konuyu kısaca tanıtan ibaredir. Kompozisyonda bölümlerden biri olan başlık yazıda düzeni sağlayan öğelerden biridir. Konu ile başlık arasında bir bağlantı bulunmalı, ana düşünce ile çelişmemelidir.

Paragraf ve Paragrafta Anlatım Biçimleri

Paragraf

Yazının giriş, gelişme ve sonuç bölümleri paragraflardan oluşur. Yazının bir bölümü olan paragraf, bir duyguyu, düşünceyi, bilgiyi, dileği, öneriyi ya da olayı, olaylardan alınmış bir kesiti yalnız bir yönüyle tam olarak çözümleyen, açıklayan, tartışan, öyküleyen, betimleyen cümleler bütünüdür. Satır başı yapılarak belirtilir. Paragraflandırma, düşünceleri belirli kılar ve okumayı kolaylaştırır. Her paragraf kendi içinde bir bütünlük ifade eder. Bu anlam kümeleri birbirlerini bütünlükleyerek yazıyı oluşturur. Paragraf birkaç cümleden oluşur. Sözcük, kavram birimi; cümle, yargı birimi; paragraf ise anlatım birimidir. Paragrafın uzunluğu açıklanan bilgiyi, anlatılan olayı, betimlenen varlığı, savunulan düşünceyi açık seçik kapsayacak kadardır. Okurun ilgisini canlı tutacak kadar kısa; savunduğu düşünceyi açıklayacak kadar uzun olmalıdır. Her paragraf bir düşüncenin ele alındığı, işlendiği, örneklendirildiği, geliştirildiği ve sonuca bağlandığı bir bütünlüktür.

Paragrafta Anlatım Biçimleri

Paragrafta işlenen konunun, ele alınan düşüncenin verilen örneklerin anlatım biçimi, tutulan yola göre farklı nitelik ve özellik taşır. Her paragrafta konu, düşünce ve örneklerin niteliğine göre anlatım biçimlerinden biri ya da birden fazlası seçilebilir.

Tanımlama

Bir kavramın niteliklerini eksiksiz olarak belirterek, açıklayarak onu tanımlamaktır. Yazıda savunulan düşünceyi çeşitli özellikleriyle tanımlayarak ilgili düşüncenin kavranmasına yardımcı olunur.

Örneklendirme

Genellikle soyut düşünceleri somutlaştırmak için daha çok gelişme bölümünde yararlanılan anlatım biçimlerinden biridir. Konuyu daha ayrıntılı bir biçimde anlatmanın bir yolu da örneklendirme.

Karşılaştırma

Paragrafta okuyucunun zihninde karşılaştırma yapmasını sağlayarak konunun kavranmasına yardımcı olur. Daha çok gelişme bölümünde yararlanılan anlatım biçimlerinden biridir.

Tanıklama

Anlatılanlara somutluk kazandırmak için başkalarının düşüncelerinden, sözlerinden yararlanmadır. Tanık göstererek bilginin sağlam bir kaynağa dayandığı gösterilmiş olur. Önce alıntı yapılacak kişinin adı anılır, sonra da sözleri aktarılır. Tanık, bazen söz bazen kişi olabilir. Bilimsel yazılarda yararlanılan alıntılar da tanık niteliği taşır.

Tanıtlama

Bir iddianın gerçekliğini inkar edilemeyecek kesinlikte ispatlamaktır. Bir düşüncenin gerçekliğini yadsınamayacak bir kesinlikte göstermek anlamında olan tanıtlama, yazıda sayısal verilerin, istatistiklerin, göstergelerin, tahminlerin kullanılmasıdır.